

A média-konvergencia hatása a szerzői jogban: az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó szerződési kikötések érvénytelenségének problémája (1. rész)

Bevezetés

A média-konvergencia intenzívebb előrehaladása, a médiumok egyre kevésbé akadályozott összekapcsolódásának és összeépítésének lehetővé válása már korábban felvetette az átviteli hálózati szabályozás alapvető újragondolásának igényét, mára viszont a hálózaton átvitt tartalmakra vonatkozó normák esetében is számos fórumon felmerül a reform gondolata.

A hálózaton átvitt tartalmaknak nem elhanyagolható részét alkotják a szerzői művek és egyéb teljesítmények. Az ezeknek a védelmét biztosítani kívánó szerzői jogban is egyszerre van jelen az az igény, hogy a mindenkor hatályos szabályozás adaptálható legyen a folyamatosan jelentkező műszaki kihívásokra (pl. az átviteli konvergencia nyújtotta lehetőségekre), de ugyanakkor érvényesüljön a műszaki semlegesség alapelve is (amellett, hogy egyre inkább érzékelhető a szabályozás kettéválása a hagyományos és digitális felhasználások tekintetében – elsősorban a kivételek és korlátozások esetében). Nem elhanyagolható ugyanakkor az a cél sem, hogy a szabályozás inkább segítse, és ne akadályozza a műszaki fejlődést.

Mindezen célok elérésének az egyik eszköze lehet a felhasználási szerződés megkötésének időpontjában még ismeretlen felhasználási módok tekintetében történő engedélyszerzés rugalmas, a piac igényeit kiszolgáló, egyúttal a különböző érdekeket ki is egyensúlyozó szerzői jogi szabályozása.

A technikai fejlődés által a jogi szabályozás elé állított kihíváson túl konkrét aktualitást is ad e téma vizsgálatának a nagy állami (digitális) archívumok felállításának kormányzati terve, és az archivátorok azon igénye, hogy a gyűjtemény elemeivel kapcsolatos jogok tekintetében minél teljesebb rendelkezési lehetőségre tegyenek szert, ezzel a lehető legszélesebb hozzáférést biztosítva a közönségnek is. Ezeknek az archívumoknak nem alaptalan igénye lehet, hogy azon művek

esetében, amelyek vonatkozásában a felhasználási jogok jelentős része hozzá kerül, a jövőben is tudja gyakorolni ezeket. Ennek szükségszerű eszköze, hogy a korábban ismeretlen, de mára ismertté vált, vagy csak a jövőben ismertté váló felhasználási módok tekintetében is mind kiterjedtebb jogosultságokat szerezzen.

Előre kell bocsátani, hogy az ismeretlen felhasználási módok vonatkozásában legalább kettő (és azon belül több) szabályozást igénylő esetkör merülhet fel.

Először is az, ha a szerződéskötő felek olyan felhasználási mód tekintetében is felhasználási engedélyt kívánnak adni, amely a szerződéskötéskor még nem ismert, vagy legalábbis nem lehet meghatározni az általa megvalósítható felhasználás terjedelmét, értékét. Az ilyen szerződési kikötéseknek tipikusan az az indoka, hogy a nagy gazdasági erővel rendelkező felhasználó (kiadó, lemezcég, televízió) a szerző legtöbb jogosultságát kívánja megszerezni. Ettől a gyakorlatban és a szabályozás szempontjából egyaránt elkülönülő esetkör képeznek azok az ügyek, amikor a felhasználási engedéllyel érintett felhasználási módokat viszonylag jól körülírták a szerződésben, ám a felhasználó később olyan új megoldásokkal is megvalósít felhasználást, amelyekre a jogosult nem kívánt/nem is tudott engedélyt adni. Tehát míg az első esetben létezik egy, kifejezetten az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó engedély, addig a másik esetben egy ismert felhasználási módra vonatkozó engedélyt próbálnak kiterjesztően értelmezni és nincs egyéb, kifejezetten az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó engedély a szerződésben.

Az utóbbi esetkörnek egy viszonylag jól körülírható altípusát képezheti az, amikor a szerződési szinallagma utólag bomlik meg azért, mert a felhasználó által alkalmazott új megoldás (amelyre ki is terjed a felhasználási engedély) olyan mértékben befolyásolja a felek eredeti szolgáltatásai közötti értékkülönbséget, hogy az súlyosan sérti a szerző érdekeit.

Jelen tanulmány kísérletet tesz az ismeretlen felhasználási módokkal kapcsolatos problémák komplex bemutatására részben a hatályos, részben a korábbi magyar jog, illetve az európai joggyakorlat elemzésével. Célja továbbá azt is megvizsgálni, hogy az ismeretlen felhasználási módokra vo-

natkozó jelenlegi magyar szerzői jogi szabályozás megfelel-e a kitűzött céljának, tisztázza a vele kapcsolatos félreértelmezéseket, és javaslatot tesz az esetlegesen szükséges szabálymódosításra.

Jelen tanulmány kísérletet tesz az ismeretlen felhasználási módokkal kapcsolatos problémák komplex bemutatására részben a hatályos, részben a korábbi magyar jog, illetve az európai joggyakorlat elemzésével.

I. Az ismeretlen felhasználási módokra vonatkozó korábbi magyar szabályozás és gyakorlat

Az elv és a szabály megszületése

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) hatályba lépését megelőzően a magyar jogban nem találunk kifejezett törvényi rendelkezést, amely az ismeretlen felhasználási módokra vonatkozott volna, de a szerzői jog évszázados bírói gyakorlatában már észlelte és az általános alapelvekre építve kezelte is a Bevetőben röviden vázolt mindkét fő esetkört.

A Kúria 5392/1908. számú ítéletében¹ a bíróság a szerzői jogi szakértő bizottság véleményére alapozva úgy döntött, hogy a kottanyomtatásra adott engedély nem terjed ki a mechanikai többszörözés jogára. A döntés érdekessége, hogy az alapjául szolgáló, a szerzői jogról szóló 1884. évi XVI. tc. szerint csak a törvényben kifejezetten megnevezett vagyoni jogok tekintetében kellett a szerző engedélyét kérni, a szabályozás pedig nem is ismerte a mechanikai többszörözés fogalmát. Ebből pedig akár az a következtetés is levonható lett volna, hogy erre a felhasználónak nem is kellett engedélyt kérnie. Az 1884-es Sztj. még sem az *in dubio pro auctore*,² sem az ismeretlen felhasználásra adott engedély érvénytelenségének elvét nem ismerte, ezért

¹ A szerző 2003 óta az Igazságügyi Minisztérium Európai Unió Ügyek Főosztályának jogásza, illetve 2004-től az MTA Jogtudományi Intézeté Infokommunikációs Jogi Centrumának kutatója. Jelenleg az ELTE ÁJK PhD-hallgatója.

a döntést csak arra lehetett alapozni, hogy a szerzői jog (a felhasználási joggal szemben) abszolút jog, és emiatt a terjedelme pontosan nem körülírható, ezért előzetesen nem tud állapítani a későbbiekben kialakuló felhasználási módon történő felhasználás joga. A döntést tehát csak abból lehetett levezetni, hogy a szerzői jog kizárólagos, abszolút jellegű jogosultságként ismerték el.³

Az 1921. évi LIV. tc. alapelvek tekintetében nem sokkal gazdagabb, mint az 1884-es törvény, és ahhoz hasonlóan ismeri a teljes szerzői jog tekintetében⁴ a korlátlan jogátruházás lehetőségét. Ez alapján szintén eljuthatott volna a gyakorlat oda, hogy abban az esetben, ha teljes körű jogátruházás történt, a felhasználó (itt tulajdonképpen: jogutód) a szerződéskötés idején még ismeretlen felhasználási módok tekintetében is jogot szerezzen.

A Kúria a már a 1921. évi LIV. tc. rendelkezéseire építő P.I. 4536/1925. számú döntésében viszont

az 1908-as döntéshez lényegében igen hasonló következtetésre jutott. Ennek értelmében nem tekinthetők átruházottaknak az olyan jogosultságok, amelyekre a felek a szerződés megkötésekor nem is gondolhattak, amelyek lehetőségével nem is számolhattak. Ugyanakkor ezt a szigorú elvet a bíróság azzal lazítja fel, hogy mégis van az átruházásra lehetőség, ha a szerződés tartalmából s a fennforgó körülményekből a feleknek ezzel ellenkező akaratára (mármint a ténylegesen teljes jogátruházásra irányuló akaratra) lehet következtetni.

Itt érdemes megjegyezni, hogy az irodalom⁵ mindkét idézett döntést úgy interpretálja, hogy egyértelműen kizárták a szerződéskötés időpontjában ismeretlen felhasználási mód tekintetében történő jogátengedést. Azonban úgy tűnik, az első esetben inkább arról volt szó, hogy a megadott felhasználási engedélyt próbálta a felhasználó a később kialakult felhasználási módra kiterjesztően értelmezni. A második esetben pedig a teljes átruházás törvényi lehetősége tette nehézkessé az ítélet vonatkozó részeit. Közös a két esetben az, hogy ugyan alapelszzerűen nem tekintették átruházottaknak a szerződéskötés időpontjában nem ismert felhasználásokra vonatkozó jogot, de mindegyik levezetéshez hozzáfűzték a „kivéve, ha” fordulatot. Nem szerepelt viszont egyik vitatott szerződésben sem direkt ismeretlen felhasználási módra vonatkozó kikötés.

A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Sztj.) továbbra sem

tartalmazta a szerződéskötés időpontjában ismeretlen felhasználási módra adott engedélyre vonatkozó kifejezett szabályt. Az alapelvi rendszer azonban továbbfejlődött azzal, hogy megszűnt a szerzői jog átruházhatósága (ebből következően a teljes körű jogátengedés lehetősége is),⁶ a törvény a szerzői jog terjedelmét már nem taxatív módon felsorolt jogosultságok katalógusaként határozta meg,⁷ továbbá rögzítette az *in dubio pro auctore* elv egy sajátos, fentebb említett formáját is.

A régi Sztj. a korábbi törvényekhez képest jóval több fogódzót nyújtott a jogalkalmazók számára ahhoz, hogy a szerződéskötés időpontjában ismeretlen felhasználási módok

Számos szabály szövedéke segítette azt, hogy ne kerülhessen sor a felhasználási engedélyek terjedelmének kiterjesztő értelmezésére, illetve az ismeretlen felhasználási módra adott engedélyek érvénytelensége se legyen vitatható.

tekintetében történő jogátengedést megakadályozzák, amit megerősített az is, hogy csak a törvény, illetve az egyes szerződéstípusok tartalmát meghatározó miniszteri rendeletekben pontosan meghatározott felhasználási módokra lehetett felhasználási jogokat

szerezni, a „minden egyes felhasználás külön engedélyhez kötött” elv ernyője alatt.⁸ Az eltérést a rendeletekben meghatározott szerződési tartalomtól pedig éppen az *in dubio pro auctore* elv szigorú megfogalmazása tette lehetetlenné.

Ebből is jól látható, hogy számos szabály szövedéke segítette azt, hogy ne kerülhessen sor a felhasználási engedélyek terjedelmének kiterjesztő értelmezésére, illetve az ismeretlen felhasználási módra adott engedélyek érvénytelensége se legyen vitatható.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a 60-as években megjelent és először a régi Sztj.-ben rendezett fontos felhasználási mód, a sugárzás esetében a gyakorlat a fentebb bemutatott, viszonylag világos törvényi szabályozás ellenére igencsak megengedően lépett fel a felhasználó (az egyetlen, állami műsorszolgáltató) javára.

A 60-as években megjelent és először a régi Sztj.-ben rendezett fontos felhasználási mód, a sugárzás esetében a gyakorlat a fentebb bemutatott, viszonylag világos törvényi szabályozás ellenére igencsak megengedően lépett fel a felhasználó (az egyetlen, állami műsorszolgáltató) javára.

A televízió-sugárzás tekintetében a dogmatikai tisztaságot megzavarta az, hogy széles körben elterjedt a második világháború előtti és az ötvenes évekbeli filmek televíziós (később műholdas) sugárzása, amelyek tekintetében mind a filmforgalmazási jogokkal rendelkező állami vállalat, mind pedig a sugárzó televízió-szervezetek úgy tekintették, hogy az

1948-as államosítás során az államhoz került a filmjogok összessége, valamint a televíziózás előtt a filmgyártótól átvett széleskörű filmforgalmazási jogok magukban foglalják a televíziózást megelőző időszakban keletkezett magyar filmeknek nem csak a nyilvános előadási, hanem valamennyi közönséghez közvetítési, így a sugárzási típusú felhasználási jogait is. Vagyis az 1921-es törvény hatálya alatt keletkezett filmek esetében bár a korábbi bírói gyakorlat kifejezetten a szerzőknek kedvezett, az államosítást mégis ténylegesen teljes körű jogszerzésnek tekintették – ami ellentmondott mind az 1921-es törvénynek, mind a régi Sztj.-nek.

Sőt, továbbmenve ennél, a régi Sztj. hatálya alá tartozó, egy generációval későbbi filmalkotásokkal kapcsolatos szerzői jogi jogátszállás szempontjából lényegében az „egyszerű” földi és műholdas sugárzással egyenértékű felhasználásnak tekintik a kódolt televíziós sugárzás különböző technikai módoszatait is (ez utóbbit egyébként kifejezetten csak az Sztj. szabályozta). Azaz abban az esetben, ha a szerződés legalább az egyszerű televíziós felhasználásra vonatkozó engedélyt magában foglalja, akkor azt úgy tekintik, hogy az engedély kiterjed ezekre a további felhasználástípusokra is.

Ennek a szerzők számára igencsak méltánytalan, egyre kiterjesztőbb jellegű jogértelmezésnek a végső pontja az volt, amikor a Fővárosi Bíróság egy a videókazettán történő terjesztésre kifejezett engedélyt nem tartalmazó megfilmesítési szerződést úgy értelmezett, hogy a film előállítója filmterjesztési jogot szerzett, ami nem korlátozható a sugárzás/ nyilvános előadás útján történő közönséghez eljuttatásra.⁹

Ennek a gondolatmenetnek a mentén viszont el lehet jutni odáig, hogy a háború előtti és az ötvenes évekbeli filmek tekintetében is a filmelőállító jogutódoknál (sokáig az állami tulajdonban volt filmstúdióknál) van nem csak a mozivetítés joga, hanem a televíziós felhasználásra és a videó-terjesztésre vonatkozó jogosultságok is.

Ebből az esetkörből jól látható, hogy egy 1930-as film tekintetében, ahol a jogosultak a felhasználási engedély megadásánál csak a mozivetítésre gondolhattak, a technikai fejlődés és a nem kifejezetten szerzőbarát gyakorlat eredményeképpen hogyan többszöröződhetett meg az adott mű „engedélyezett” felhasználási spektruma amellet, hogy a szerző ebből a terjedésből anyagilag vagy egyáltalán nem, , vagy csak részben profitált.¹⁰

Megjegyzendő, hogy ellenkező értelmezéssel, tehát azzal, hogy a nyilvános előadás joga nem foglalja magában a filmek esetében a sugárzást is, illetve a sugárzás alatt csak a földi

sugárzás értendő, továbbá hogy a terjesztés nem tartalmazza a videóterjesztést, az államosításokkal sem sikerült volna a filmeknek fennálló legtöbb jogosultság megszerzése, így gyakorlatilag továbbra is engedélyt kellett volna kérni a mozivetítésen kívül tulajdonképpen minden, a filmekkel összefüggésben később kialakult felhasználásra a magánszemély jogosultaktól.

II. A hatályos szabályozásról

A szabály elhelyezkedése a szerzői jogi rendszerben

Az 1999-ben hatályba lépett új szerzői jogi törvényben¹¹ a korábbihoz képest mélyreható átalakításon ment keresztül a szerzői szerződési szabályozás, mivel ezt kívánta a szerzői jogi szabályoknak a piacgazdaság viszonyaihoz és a jogrendszer más területein bekövetkezett változásaihoz igazításának, illetve a korábbi, miniszteri rendeletekben szétszórt szabályozás egyetlen normába foglalásának igénye, valamint a szerződések általános szabályainak gazdagítására irányuló törekvés.¹²

A korábbi szerződési szabályok felszámolása és a nagyfokú liberalizáció mellett azonban figyelembe vette a jogalkotó azt az (előző szabályozási céloknak némileg ellentmondó) szabályozási szempontot is, hogy egy felhasználási szerződés kötésénél legtöbbször (a most már piaci alapon működő kiadóval, hangfelvétel-előállítóval szemben) a szerző a gyengébb fél szerepébe kényszerül,¹³ ezért számos, a szerző érdekeit védeni kívánó rendelkezést épített be a szabályozásba. A törvénybe több, az általános polgári jogban, vagy már a korábbi szerzői jogi törvényben is megfogalmazott alapelvekre épülő, újonnan kialakított, szintén a szerzők védelmét szolgáló speciális szabály került be. Az új törvénynek a szerződésekre vonatkozó fejezete a '90-es években kialakult újabb piaci és bírói gyakorlat kodifikálásaként értékelhető. Az ismeretlen felhasználási módokkal összefüggő kérdésekben a korábbi fejlődéshez képest viszont egyértelműen továbblépett a törvény: külön szabályban rendelkezett az ilyen tartalmú kikötések érvénytelenségéről. Ebben a szabályban könnyen fel lehet fedezni a korábbi törvények alapján már kirajzolható tendencia folytatását, ugyanakkor a közvetlen előzményekkel való szembefordulás igényét is, azaz összességében itt is a szerző erősebb védelmének szándékát.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a korábbi kúriai esetekhez hasonló ügyek, illetve a régi Sztj. alapján kirajzolódó gyakorlat szabályozástörténetileg egyáltalán nem tekinthető a

44. § (2) bekezdés közvetlen előzményének. Ezek ma ugyanúgy az általános elvek alapján kerülnének elbírálásra, mint korábban, a speciális szabálynak pedig – ha van, akkor – egészen más funkciója. Az alábbiakban az új szabályt elemezzük részletesen, majd a vele szorosan összefüggő szabályozási környezetet tesszük vizsgálat tárgyává, amellyel bizonyítani kívánjuk, hogy továbbra sem egyetlen rendelkezés, hanem több, egymásra épülő szabály határozza meg a tanulmány tárgykörébe tartozó kérdések jogi értékelését.

Ismeretlen felhasználási mód a hatályos Sztj.-ben

Az Sztj. 44. §-ának (2) bekezdése szerint a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély érvényesen nem adható. A felhasználásnak a szerződés megkötését követően kialakuló módszere nem tekinthető a szerződés megkötésekor még ismeretlen felhasználási módoknak csupán azért, mert a korábban is ismert felhasználási mód megvalósítását hatékonyabban, kedvezőbb feltételekkel vagy jobb minőségben teszi lehetővé. A 44. § (2) bekezdése mintegy ikerszabálya a 44. § (1) bekezdésében foglalt azon rendelkezésnek, melynek értelmében semmis a felhasználási szerződésnek az a kikötése, amellyel a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására ad engedélyt – ezzel nevesítve az *emptio spei* szerzői jogi változatát.

A jövőben alkotandó művekre és a jövőben kialakuló felhasználási módokra vonatkozó szabályozás mögött rejlő általános jogalkotói szándék az volt, hogy ugyan továbbra is lehetőség legyen a művek tekintetében csak a jövőben konkretizálódó feltételek melletti szerződéskötésre (akár jövőben létrehozandó műre, akár már meglévő műnek a jövőben megvalósítandó felhasználására vonatkozóan), mindez azonban csak egy, elsősorban a szerző érdekeit figyelembe vevő a kalkulálhatóság határát is meghatározó, megfelelő garanciarendszer mellett lehet kívánatos. Tehát úgy, hogy ne lehessen a szerző valamennyi, jövőben létrejövő művére, illetve a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módokra vonatkozóan érvényes felhasználási engedélyt adni, mivel ez a szerzői jogosultságok teljes kiüresítésének, illetve a szolgáltatás ellenszolgáltatás nélkül maradásának veszélyét hordja magában.¹⁴

Az Indokolás figyelmeztet arra, hogy a szabályt megszorítóan (!) kell értelmezni, hogy ne adjon teret olyan jogosulti igényeknek, amelyek kevésbé férnek össze a rendeltetészerű joggyakorlással. Ez ellentmondani látszik az Sztj. 42. §-ának (3) bekezdésében foglalt *in dubio pro auctore* szabálynak, miszerint ha a felhasználási szerződés tartalma nem állapítható meg egyértelműen, a szerző számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni. Értelemszerűen azonban a szerző javára való értelmezésnek a bíróra vonatkozó kötelezettségének is van korlátja: nem juthat el addig a pontig, ami a szerzőnek vagy más jogosultnak alkalmat ad a jogával való visszaélésre.

A szabály illeszkedik abba a koncepcióba is, amelynek alapján a törvény a szerző számára nem taxatívén felsorolt vagyoni jogosultságokat, hanem a szerzői jog teljességét biztosítja,¹⁵ és csak példálódzó felsorolást ad a mű felhasználási lehetőségeit illetően,¹⁶ tehát mindegyik tekintetében és ezeken túl is fenntartva a szerző engedélyezési jogát. A szerző kizárólagos joggyakorlásának viszumetszése emellett azonban két oldalról is megtörténik: egyrészt „külső” társadalmi érdekek mentén (ezek a szerzői jog korlátozásai és az az alóli kivételek – díjigények és szabad felhasználások), másrészt a szerző önmagával szemben való „belső” védelme okán.¹⁷ Az ismeretlen felhasználási mód tekintetében adott engedély érvénytelensége ez utóbbi célt teljesítve azt kívánja megakadályozni, hogy a szerző adott mű tekintetében az előre nem látható terjedelmű felhasználási mód tekintetében jogosultságokat engedjen át.

Úgy is lehet fogalmazni, hogy a szerző rendelkezése alá tartozó mindenkor felhasználási lehetőségek köre bővebb, mint a törvényben nevesített felhasználásoké, de mindig csak az ismert felhasználási lehetőségekre vonatkozik. A felhasználások nem nevesített része viszont semmiképp sem azonos az ismeretlen felhasználási módokkal.

A szabály továbbá arra nézve is korlátozózt jelent, hogy a szerző a műre vonatkozóan a vagyoni jogosultságok gyakorlásának teljes körére korlátlan jogot biztosítson a felhasználónak. A teljes körű jogát ruházás tilalma ugyanis akár úgy is kijátszható lenne, hogy a szerző a mű valamennyi, a törvényben megnevezett és nevesítetlen felhasználás tekintetében is engedélyt ad, bármilyen módon is valósuljanak meg azok, kikötve,

Az Sztj. 44. §-ának (2) bekezdése szerint a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély érvényesen nem adható. A felhasználásnak a szerződés megkötését követően kialakuló módszere nem tekinthető a szerződés megkötésekor még ismeretlen felhasználási módoknak csupán azért, mert a korábban is ismert felhasználási mód megvalósítását hatékonyabban, kedvezőbb feltételekkel vagy jobb minőségben teszi lehetővé.

hogy az engedély kiterjed bármely, a jövőben ismertté váló felhasználási módra is. Az ilyen jellegű, teljes „kifosztást” is megakadályozza a szabály.

Az ismeretlen felhasználási mód fogalma

Az ismeretlen felhasználási mód fogalmának meghatározása korántsem nevezhető egyértelműnek a hatályos törvény és a hozzá kapcsolódó irodalom alapján. Az Sztj. Kommentár¹⁸ önálló felhasználási módnak tekinti a 17. §-ban meghatározott felhasználásokat (azaz a többszörözést, terjesztést, nyilvános előadást, sugárással vagy más-ként történő nyilvánosságához közvetítést, a sugárzott műnek az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával a nyilvánosság-hoz történő továbbközvetítését, továbbá az átdolgozást és a kiállítást).¹⁹ Ha ezeket a cselekményeket tekintjük ismert felhasználási módoknak, akkor igen nehéz lenne olyan felhasználási módot kitalálni, amely ezen fogalmak alá nem sorolható be.²⁰

Ha az (ismert) felhasználási mód fogalmát azonosnak tekintenénk az Sztj. 17. §-ában rögzített felhasználásokkal, akkor az új felhasználási mód kialakítása elsősorban dogmatikai/kodifikációs kérdés lenne, ami sarkítva akár azt is jelenthetné, hogy egy felhasználási mód addig ismeretlen, amíg nincs nevesítve a törvényben. Ez azonban abban a rendszerben, amely arra épül, hogy a felhasználásokat a törvényben csak exemplifikatív módon lehet meghatározni, nem értelmezhető. Továbbá ez a megközelítés a tanulmány tárgyát képező szabály kiüresedését, alkalmazhatatlanságát is maga után vonja.

A helyes értelmezéshez a vagyoni jog-felhasználás-felhasználási mód fogalmi hármását kell megfelelő relációba állítani egymással. Az Sztj. 16. §-ának (1) bekezdésében foglaltak szerint a szerzőnek kizárólagos joga van a mű anyagi formában és nem anyagi formában történő bármely felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. Ez a jog teljes körű, abszolút jogosultságot jelent, amely a mű minden ismert és még ismeretlen, jövőbeli hasznosítását is a szerzőnek tartja fenn (pozitív felhasználási jog), és ez zár ki mindenki mást is a mű felhasználásából olyannyira, hogy ez a jog önmagában és teljességében elidegeníthetetlen. Ennek a jognak azonban immanens eleme az a rendelkezési jellegű jogosultság, hogy a szerző más számára engedélyezheti a mű felhasználását, aminek révén a szerzői alkotások forgalomképességre tesznek szert. A felhasználás (törvényben nem definiált

fogalma) pedig nem mást és nem többet jelent, mint a mű érzékelhetővé tételét.²¹ A 17. § tehát nem az ismert felhasználási módokat, hanem a tipikus felhasználásokat határozza csak meg – a szerző kizárólagos hasznosítási, illetve engedélyezési jogának jellemző elemeit.

A felhasználási mód fogalmát a felhasználásokon belül kell értelmezni: az utóbbi fogalom felsőbb szintű, míg az előbbi csak ennek egy aspektusa, és azon kívül a felhasználást jellemzik még más paraméterek is, így az időbeli, mennyiségi, földrajzi terjedelem és a jogszerűség is. Véleményünk szerint a felhasználási mód a felhasználásnak a bármilyen technikai eszközzel való megvalósítását jelenti. Ha ez a technikai eszköz a szerződéskötés időpontjában ismeretlen, akkor a felhasználási mód is ismeretlen. *A contrario* ezt az értelmezést támasztja alá az Sztj. 44. § (2) bekezdésének 2. mondata is, amely nem tekinti ismeretlen felhasználási módnak (vagyis a felhasználás ismeretlen technikai eszközzel történő megvalósításának) a hatékonyabb, kedvezőbb feltételekkel történő, vagy jobb minőségben történő felhasználást. De abban az esetben, ha nem csak minőségi javulás tapasztalható a felhasználás módjában, az már új felhasználási módnak minősülhet. Példának okáért ha a felhasználó a szerződésben kikötöttnél műszakilag jobb minőségű videokazettán többszörözi a művet, és ebből a megállapítottnál nagyobb bevételre tesz szert, ez nem minősül ismeretlen felhasználási módnak (ugyanakkor a bevétel ezzel kapcsolatban álló növekedése esetén a jogdíj növelése követelhető). Viszont adott esetben a szerződéskötés időpontjában ismeretlen felhasználási módnak kell tekinteni azt, ha egy speciális tintaátviteli technikával papírlakátról vászonra visznek át egy képet – hiszen ez ugyan besorolható lenne az egyszerű többszörözés fogalma alá, technika-ilag azonban olyan új módon történik, amely korábban nem volt ismert.²²

A korábban a Kúria gyakorlatából idézett eset is azt mutatja, hogy a bíróságok kezdetől nem a törvényben nevesített felhasználást tekintették felhasználási módnak. Az ugyanis kétségtelen, hogy már az 1884. évi LIV. tc. számára is ismert volt a többszörözés, mint felhasználás, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy a kottakiadásra lehetett engedélyt adni, de a többszörözés mechanikai úton megvalósuló gyakorlása a szerződéskötés időpontjában még nem volt ismert. Érdemes megjegyezni, hogy ha a bíróság a törvényben nevesített felhasználást önmagában tekintette volna felhasználási módnak, akkor döntésével akár ellentétes irányba is elmozdulhatott volna, azaz hogy a törvényi, taxatív körön

kívül eső cselekményhez egyáltalán nem lett volna szükséges a szerző engedélye.

Ebből a szempontból kis túlzással azt is lehet mondani, hogy az 1969-es törvény alapján kialakult gyakorlat nem tekinthető mérvadónak, mivel a videó-terjesztés olyan mértékben különül el mind a nyilvános előadástól, mind pedig a sugárástól, hogy az erre való kifejezett engedély nélkül – az egyéb körülmények ismerete nélkül – igen-csak csodálkozni lehetne a Fővárosi Bíróság fentebb említett döntésén.

A szabály alkalmazásakor figyelembe vételre kerülő idősíkok

A 44. § (2) bekezdésében rögzített új szabály különösen összetett abból a szempontból, hogy milyen időpontok figyelembevételével kell alkalmazni. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy az Sztj. 107. §-ának (1) bekezdése alapján a törvény rendelkezéseit csak a hatályba lépését követően megkötött felhasználási szerződésekre kell alkalmazni. Következésképpen a korábban kötött szerződések tekintetében a szerződés megkötésekor hatályban volt törvény rendelkezései (illetve az ezek nyomán kialakult bírói gyakorlat) irányadók. Hiába merül fel tehát 2001-ben egy új műszaki megoldás, és történik meg vele a felhasználás, ha a műre kötött szerződés 1999-nél korábbi, abban az esetben nem kell figyelembe venni a hatályos törvény rendelkezéseit (kivéve értelemszerűen az alkalmazását kizáró szabályt).

A szerződés értelmezéséhez tehát mindenképp arra a törvényre kell tekintettel lenni, amelynek hatálya alatt azt kötötték. Ebből megállapítható aztán, hogy a vitatott felhasználást az adott törvény alapján meg lehetett-e szerződésben engedni.

A felhasználás megengedhetőségének, másként megfogalmazva a felhasználási mód ismertsége vizsgálatának viszonyítási időpontja kettős: elsősorban a szerződéskötés időpontját, másrészt az adott szerződésre alkalmazandó törvény hatálybalépésének időpontját, illetve az ezekhez az időpontokhoz köthető műszaki fejlettségi szintet kell figyelembe venni.

A törvény hatályba lépésének időpontja azonban kevésbé jelentős ebből a szempontból: a törvény szövegéből legfeljebb következtetni lehet arra, hogy az adott korban *megközelítőleg* mely műszaki megoldások/felhasználási módok voltak ismertek – és ennek következményeként mely felhasználási módok tekintetében lehetett érvényesen felhasználási engedélyt adni.

A legfontosabb időpont kétségtlenül az, amikor a szerződést kötötték. Ezt kell ala-

pul venni annak megvizsgálásánál, hogy a szerződésben rögzített felhasználási mód a szerződéskötéskor ténylegesen megvalósítható volt-e technikailag. A megvalósíthatóság azonban nem az egyetlen olyan aspektus, amelyet figyelembe kell venni az ismertség megállapításánál. Megfontolás tárgya kell, hogy legyen az, hogy a felhasználási mód ne csak a felhasználó számára legyen a jogátengedés időpontjában nyilvánvaló, (vagyis az átlag szerző ismereteihez képest se lehessen újnak tekinteni), továbbá mindkét szerződő fél számára bírjon gazdasági jelentőséggel, és a már ismert felhasználási módoktól legyen (technikailag, jogilag) teljesen elkülöníthető.

A jogkövetkezmények

Az Sztj. 44. §-ának (2) bekezdése szerint a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély érvényesen nem adható. Ebből következik, hogy az ilyen tartalmú szerződési kikötés érvénytelen.

A törvény ezen belül ugyan kifejezetten nem határozza meg, hogy az érintett szerződési kikötést semmisnek vagy érvénytelennek kell-e tekinteni, az azonban nyilvánvaló, hogy az ilyen szerződési kikötés ütközik az Sztj. 44. §-ának (2) bekezdésébe és ennél fogva a Ptk. 200. §-a alapján jogszabályba ütközés okán semmis. Arra, hogy a jogalkotó itt is semmisségre gondolt, abból is lehet következtetni, hogy az „ikerszabály” az Sztj. 44. §-ának (1) bekezdésében foglalt, a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására vonatkozó felhasználási engedély szintén semmisséget von maga után.

Tekintettel arra, hogy az érvénytelenségre (semmisségre) – az Sztj. eltérő rendelkezésének hiányában – a Ptk. szabályai irányadók, ezért az érvénytelenség fennforgása esetén lehetőség szerint a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani.²³ Mivel az Sztj. csak az ismeretlen felhasználási módra adott engedély vonatkozásában állapítja meg az érvénytelenséget, ezért értelemszerűen a szerződés többi eleme ettől függetlenül érvényesen fennmaradhat. Az *in integrum restitutio*-t tehát a szerződésben érvényesen engedett felhasználások mértékéig kell megvalósítani (azaz ezekre nézve a szerződés érvényesen fennmarad).

Más kérdés, hogy felhasználási szerződések esetében az eredeti helyzet visszaállítása legtöbbször nem valósítható meg, mivel az eljárás kezdetekor a felhasználások közül már az érvénytelenül engedélyezett felhasználás is megvalósult. A Ptk. alapján ilyenkor lehetőség

van a szerződés érvényessé nyilvánítására, ha az érvénytelenség oka megszüntethető. A Ptk. ugyan megszüntethető érvénytelenségi okként (példálódzóan) csak az uzorás szerződést és a felek szolgáltatásainak feltűnő aránytalanságát jelöli meg, nyilván ilyen okként szerepelhet akár a szerződéskötés idején ismeretlen felhasználási mód tekintetében adott engedély is: a szerződés módosításával, kiterjesztésével ugyanis a korábban ismeretlen felhasználási mód tekintetében már adható érvényesen engedély. (Tekintettel arra, hogy a módosítás időpontjában már vitathatatlanul ismert a kérdéses felhasználási mód.) A korrigálható szerződésfajták között mindenképpen közös a szinallagma helyreállításának igénye.

A jogkövetkezményekből nyilvánvaló, hogy a szabály csak azokra a kikötésekre vonatkozik, amelyek kifejezetten ismeretlen felhasználási mód tekintetben kívánják engedélyt adni, és nem azokra, amelyek egyébként jogszerű felhasználási engedélyt tartalmaznak, és ezeket kívánják a felek kiterjesztően értelmezni. Az ugyanis egyértelmű, hogy ez utóbbi kikötések nem válnak amiatt érvénytelenné, hogy kiterjesztően próbálják meg értelmezni azokat. Itt a jogkövetkezmény nem lehet érvénytelenség, a kikötés a megfelelő terjedelemben éppen hogy érvényes, csak a terjedelme nem olyan, mint amelyet (tipikusan) a felhasználó kívánna.

Kitérő: Az ismeretlen felhasználási módra történő engedélyszerzés a közös jogkezelésben gyakorolt jogok esetében

Felmerülhet a kérdés, hogy a közös jogkezelésben gyakorolt jogokra vonatkozóan a korábban ismeretlen felhasználási módok tekintetében a közös jogkezelő szervezetnek van-e joga a felhasználás engedélyezésére, illetve ennek előfeltételeként a korábban kötött szerződésekkel vagy törvényi alapon (függően attól, hogy önkéntes, vagy a törvény által előírt közös jogkezelésről van-e szó) ezekre a felhasználási módokra vonatkozóan is megszerezte-e a jogokat.

A témával foglalkozó német irodalomban a szerzői jogi szabályozás legutóbbi és a tanulmány írása idején is napirenden lévő módosításainál bontakozott ki vita,²⁴ tekintve, hogy a német közös jogkezelési rendszer alapvetően a szerző és a közös jogkezelő szervezet közötti megbízási szerződés alapján működik (kötelező közös jogkezelés csak a díjigények tekintetében létezik), a közös jogkezelő szervezet jogosultként való fellépését tehát nem közvetve a törvény, hanem közvetlenül a megbízási szerződés konstituálja.

Az aralkodó vélemény szerint a jogviszonyból fakadóan a közös jogkezelő szervezet mindenkor a szerző érdekében köteles eljárni, ebből következően a szerződésben megjelölt vagyoni jogok tekintetében valamennyi később ismertté váló felhasználási mód tekintetében is jogosult az engedélyezésre. Tekintve, hogy a tilalom célja az, hogy a szerzőt minél szélesebb körben részesítse a műve hasznosításában, a szabály teleológiai értelmezése kizárja azt, hogy ezekre a szerződésekre is lehessen alkalmazni az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó kikötés semmisségét kimondó szabályt, hiszen a közös jogkezelő szervezet közbejötté épp ezt a célt szolgálja. (Ezen kívül a szerzőnek biztosított visszavonási és felmondási jog kielégítő védelmet nyújt a kiszolgáltatottság ellen.) Az álláspont védelmében felmerül az a megfontolás is, hogy a jogok utólagos (és állandó módosítást igénylő) megszerzése túl magas költséggel járna, így az ellenkező értelmezést a közérdek sem támogatja. Az ellenkező álláspont szerint paternalista az a megközelítés, hogy a szerzőnek objektíve jobb, ha a közös jogkezelő szervezet automatikusan megszerzi az új felhasználások tekintetében is az engedélyezés lehetőségét: a szerzőnek ennek ellenére, vagy ezen felül is biztosítani kell, hogy eldönthesse, akar-e engedélyt adni az új felhasználási mód tekintetében, vagy sem.²⁵

A magyar szerzői jogi rendszerben a kérdés eldöntése jóval kisebb szegmensét érinti a közös jogkezelésben gyakorolt jogoknak. A közös jogkezelő szervezet engedélyezési jogát ugyanis legtöbb esetben a törvény konstituálja (kivéve az önkéntes jogkezelés esetét), ráadásul nem felhasználási módok, hanem az egyes felhasználások, vagyoni jogok tekintetében. Ebből pedig az következik, hogy ha a törvény valamely vagyoni jogot közös jogkezelésben rendelni gyakorolni, akkor annak valamennyi (ismert vagy csak a jövőben ismertté váló) felhasználási módjára tekintettel a közös jogkezelő szervezet jogszerűen adhat engedélyt. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a közös jogkezelő szervezet – a természetes személy szerzőtől eltérően – adhat ismeretlen felhasználási mód tekintetében is engedélyt. A törvényből ez nem, csak az vezethető le, hogy az adott felhasználási mód ismertté válásától kezdve a közös jogkezelő szervezet erre vonatkozóan is jogosult lesz a felhasználás engedélyezésére anélkül, hogy a szerzővel erről bármilyen szerződés útján kellene jogot szereznie.

Az elsőként bemutatott német értelmezéshez hasonló álláspont kialakítását az is segíti, hogy a közös jogkezelő szervezet az Sztj. 106.

§-a értelmében szerzőnek tekintendő, mint a szerzői jog más jogosultja, amely fikciót ráadásul nem egy képviseleti típusú szerződés, hanem a törvény maga hozza létre. Ebben a kontextusban tehát jóval egyszerűbben lehet kezelni a problémát a magyar szerzői jogi szabályok alapján, ugyanakkor természetesen a közös jogkezelő szervezet és a felhasználó közötti szerződéskötésnél mindenképp figyelembe veendő a szerződési szabályok.

A közös jogkezelésből való kilépés lehetősége sem okozhat problémát, ugyanis nem lehet az egyes felhasználási módok tekintetében külön-külön, csak a teljes felhasználásra vonatkozóan kilépni a közös jogkezelésből. Vagyis a később ismertté váló felhasználási módok engedélyezésének joga is mindenképp annál keletkezik, aki a teljes felhasználás felett egyébként rendelkezik. Nem állhat elő tehát az a helyzet, hogy egyes felhasználási módok tekintetében a szerző, mások tekin-

tetében pedig a közös jogkezelő legyen az engedélyező. (Ennek hiányában el lehetne jutni arra a következtetésre, hogy az adott felhasználás újonnan ismertté váló módján történő engedélyezés mindig a szerzőnél lenne és erre nem tudna a közös jogkezelő szervezet máshogy, mint újabb szerződések kötésével engedélyezési jogot szerezni.)

Jegyzetek

- ¹ Hivatkozta: Faludi Gábor: A felhasználási szerződés. KJK Kiadó, Budapest, 1999. 44. o. Hivatkozás: Kereskedelmi Jog, 1909/3. 232. o.
- ² Az alapelv általánosságban azt jelenti, hogy minden, a szerző és a felhasználó közti vitában, ha nem egyértelmű a szabályozás, akkor a szerző javára kell dönteni. A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Sztj.) 26. § (1) bekezdése szerint a szerző hátrányára nem lehet eltérni a törvény olyan szabályától, amely a szerző érdekének védelmét szolgálja. Ugyancsak nincs helye eltérésnek a törvény alapján kibocsátott jogszabály olyan rendelkezésétől, amely az eltérést megtiltja. Az ezekbe a rendelkezésekbe ütköző szerződési kikötés semmis; helyébe a jogszabály megfelelő rendelkezése lép. Ez tehát egy, a törvény egészére kiterjedő értelmezésnél csak egy jóval szűkebb körű alkalmazást tesz lehetővé, de mindenképpen legalább egy általános szerződésértelmezési szabálynak kell tekinteni. Az Sztj. 42. §-ának (3) bekezdése szerint ha a felhasználási szerződés tartalma nem állapítható meg egyértelműen, a szerző számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni. Míg a régi Sztj. a szerző javára semmisségi szabályt mondott ki, addig a szerző hátrányára való eltérés a törvény nem kogens szabályaitól az új Sztj. alapján még nem feltétlenül ütközik törvénybe, de ha –bármilyen okból – vitatott a szerződés tartalma, akkor a törvény a bíróságot a szerző javára kötelezi dönteni.
- ³ Kenedi Géza: A magyar szerzői jog. Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalat, Budapest. 1908. 12., 17., 30., 31., 51., 18. o.
- ⁴ Ezt könnyíti, hogy az 1921-es törvény (a névjog egy korai változatán kívül) nem ismeri a szerzői személyhez fűződő jogokat, ám ezeket a bírói gyakorlat a két világháború között az elmélet és a nemzetközi gyakorlat hatására maga kialakította.
- ⁵ Petrik Ferenc (szerk.): A szerzői jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990. (A továbbiakban: Kézikönyv.) 67. o. A hivatkozással azonosul Gyertyánfy Péter: A szerzői jogi törvény magyarázata. Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest, 2000. (a továbbiakban: Sztj. Kommentár) 232. o.; ld. még a Szerzői Jogi Szakértő Testület 1985. október 3-án kelt véleményét.
- ⁶ régi Sztj. 4. § (1) bekezdés; 13. § (1) bekezdés.
- ⁷ régi Sztj. 4. § (1) bekezdés; 7. §.
- ⁸ Faludi Gábor: A felhasználási szerződés. 131. o.
- ⁹ Fővárosi Bíróság 8. P. 24 006/1995/11. Itt meg kell jegyezni, hogy a szakirodalom vitatja azt, hogy a megfilmesítési szerződésben, illetve a sugárzási szerződésben benne foglaltatna a videokazettán példányonként való terjesztés (és e célból való rögzítés) joga is. (Kézikönyv. 209-210. o.)
- ¹⁰ A Fővárosi Bíróság fentebb említett döntése amellet, hogy az engedélyt megadottnak tekintette, mégis úgy látta, hogy az eredeti szerződésben kikötött díj nem foglalta magában a videóterjesztés jogdíját.
- ¹¹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (a továbbiakban: Sztj.).
- ¹² Miniszteri indokolás az Sztj. 42-55. §-okhoz
- ¹³ A szerző, mint gyengébb fél védelmében sürgette már 1996-ban is a szerződési szabályok újraalkotását Gyertyánfy Péter. (A magyar szerzői jogról. In: Magyar Tudomány 1996/12.)
- ¹⁴ Indokolás a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 44. §-hoz.
- ¹⁵ Sztj. 16. § (1) bekezdés.
- ¹⁶ Sztj. 17. §.
- ¹⁷ Az ilyen célú szabályokat azonban nem soroljuk a klasszikus értelemben vett kivételek és korlátozások közé.
- ¹⁸ 232. o. „Az ismert felhasználási módokat a 17. § sorolja fel.”
- ¹⁹ Sztj. Kommentár. 232. o.
- ²⁰ Ezen terminológia alapján az utolsóként kialakult új felhasználási mód a magyar szerzői jogban a nyilvánossághoz közvetítés, tekintve, hogy az eredetileg csak sugárzással gyakorolható vagyoni jog csak annyiban változott azóta, hogy ma már „másként” is, azaz az Sztj. 26. § (8) bekezdésében szabályozott lehívásra való hozzáférhetővé tétellel is megvalósulhat, de rendszertanilag ez is csak a nyilvánossághoz közvetítés jogának egyik megvalósulási formáját jelenti. Így nem minősül önálló felhasználásnak, a Kommentár értelmében önálló felhasználási módnak. Itt érdemes megjegyezni, hogy például a német szerzői jogban a nyilvános előadási jog részeként (tehát nem önálló szerzői jogként, hanem szintén egy már létező részeként) vezették be 2003-ban ezt a nevesített jogosultságot.
- ²¹ Sztj. Kommentár 97. o.; Lontai Andre: A szellemi alkotások joga. Eötvös József Kiadó, Budapest 2001., 59. o.
- ²² Simon Stokes: Copyright and the Reproduction of Artistic Works. in: E.I.P.R. 2003. Október. Érdemes megjegyezni, hogy a felhasználási mód technikai jellegű értelmezése legutóbb a 2004. májusában hatályba lépett Sztj.-módosítás kapcsán váltott ki vitát. A közös jogkezelésből való kilépés egy-egy felhasználási mód tekintetében történő lehetővé tétele kapcsán tisztázásra szorult, hogy a szerző csak az összes lehívásra történő hozzáférhetővé tételi cselekményre egységesen (a Kommentár értelmében vett felhasználási mód-fogalom alapján), vagy például a telefon-csengőhangok letöltésében megvalósuló felhasználások (mint technikai jellegű fogalom) tekintetében léphet-e ki a közös jogkezelésből. A mobiltelefon-csengőhang önálló felhasználási módként történő elismerésére jutott egyébként az OLG Hamburg egy 2002-ben hozott döntésében. ZUM 2002, 480.
- ²³ Ptk. 237. § (1) bekezdés.
- ²⁴ Gesetz zur Regelung des Urheberrechts in der Informationsgesellschaft BGBl. 2003.9.12.; Referentenentwurf für ein zweites Gesetz zur Regelung des Urheberrechts in der Informationsgesellschaft (Stand: 2004. 9.27.)
- ²⁵ A két német irodalmi álláspontot részletesen ismerteti: Wandtke/Holzapfel: Ist § 31 IV UrhG noch zeitgemäss? In: GRUR 2004/4. 288-289. o.